

Spanyol socialis elfajulások.

Írta és a Magyar Társadalomtudományi Egyesület 1909. évi október hó
27-én tartott ülésén felolvasta

FRÁTER ALADÁR.

A távíró drótján repülő villamos szikra egy hírrel száguldotta be a nyáron a földkerekséget, eljutva mindenüvé, a hol a távírópóznák, a műveltség eme mértföldmutatói szegik a haladás utait. A hír Spanyolországból érkezett. Egy nagymultu és nagyra hivatott nemzetnek a halálos vonaglásáról szólott ez a hír; vérről beszélt, jobbra-balra osztogatott gyilkos sebekről; fölrobbanó aczélszöges bombákról; vérbíróságok sziklakemény, lecsapó ökléről; egy egész, összeomlóan levő országról beszélt a hír, egy országról, a melyben véres összeölekezéssel néptribunok és zsarnok miniszterek, bombavetőök és hadvezérek, a szellem apostolai s a papok, vesztőhelyre hurczolt próféta és remegő király járják a legborzalmasabb *danse macabre*-t.

Jött a hír s az öreg, a furfangossá érett Európa felöltötte a résztvevő ábrázatát. Szegény Hispánia! Szegény spanyolok! A francziák egyenesen véres könnyeket sirtak s még a fákat is kidöntögették a párisi boulevardokon. De mintha valamiről elfeledkeztek volna. Nem is kell éppen visszamenni száz évre és fölemlgetni azt, hogy az újabb kor legszörnyűbb, legállatibb vérengzését éppen a francziák követték el és éppen a spanyolokon Zaragoza ostrománál, meg Madridban a hírhedt május 2-án, a mikor halomra lövöldözték és kaszabolták a védtelen spanyolokat. Megborzongott Európa

akkor is és 1823 őszén is, a mikor Angoulême herceg a francia hadsereg élén végiggyilkolta az egész ibériai félszigetet s rendezett Cadizban olyan vérfürdőt, a mely miatt nemcsak a fákat, de a házakat is érdemes lett volna ledöntögetni Parisban.

Ismétlem, nem szükséges ennyire visszanyúlni a múltba, hogy a kellő világításba helyezhessük a francziáknak éppen mostanság olyan nagy garral megnyilatkozott s a spanyoloknak szóló részvétét. Tudvalevő, hogy a spanyolok a múlt nyár óta háborút viselnek Marokkónak Rif nevű tartományában. Arról, hogy van-e oka, vagy célja ennek a háborúnak, még szó lesz. Itt csupán azt a kérdést kell fölvetni: van-e *lehetősége* Spanyolországnak arra, hogy akár megfelelő *casus belli* alapján, akár pedig csak harczos kedvtelésből háborút viseljen s esetleges nemzetközi bonyodalmakba keveredjék? Habozás nélkül megállapítható, hogy Spanyolországra nézve egy hosszadalmas és költséges háború körülbelül egyenlő az öngyilkossággal, amint azt szomorú élénkséggel igazolják a közelmúlt s a ma tragikus bonyodalmai egyaránt. Nos tehát a résztvevő, a boldogtalan spanyolokon szánakozó francziák egyenesen tüzelik a spanyol hivatalos köröket a harczra. Franciaország részéről egyetlen szó elég lett volna és elég volna ma is, hogy a spanyol hivatalos körök háborús szomjúságát lehűtse. Az algezirászi nevezetes megegyezés értelmében Spanyolországnak nincs joga ahhoz, hogy hatvan-ezer katonát mozgósítson egy kis kabil törzsnek a megfenyítésére, a miért ezek a kabilok Melilla környékén néhány spanyol bányamunkást megöltek. Németország föl is emelte már a tiltakozó szavát, ám a francziák – a helyett, hogy ehhez a békés irányú actióhoz csatlakoznának – ellenkezően, olajat csepegtetnek a tűzre. D'Amade tábornokot, a ki szintén rámutatott a spanyolok túlkapasáira: megfosztják a hadseregben elfoglalt és tekintélytől övezett állásától s a spanyolokat nap-nap után ingerlik a hadjárat folytatására. Önkéntelenül fölmerül a kérdés: Miért? Mi hasznuk van a francziáknak abból, ha a spanyolok Marokkóban még inkább tönkremennek s ha ezzel még közelebb jutnak az anyagi és erkölcsi teljes összeomláshoz? Tehát: igen nevezetes hasznuk van ebből a francziáknak. Marokkóval határos óriási afrikai

birtokaikon éber szemmel figyelik az arab berberék és kabilok küzdelmét. Ha Spanyolország gyöngének bizonyul, ha bármily oknál fogva csak egy talpalatnyit is enged a móroknak: egészen bizonyos, hogy Algírban is menten fölüti fejét a lázongás. A francia republika pedig most nincs abban a helyzetben, hogy nagyobb szabású hadi műveleteket megkockáztathasson. Spanyolország a maga nyugalmit, vérét, pénzét most tisztára francia érdekekért áldozta föl. És francziák voltak azok is, a kik valaha vaslánczokkal zárták el Marseille bejáratát a spanyol hajók elöl, mígnem az aragonok, a középkor emez angoljai, ketté nem szakították a kereskedelem bilincseit jelképező lánczot.

Fölöttébb nagy óvatossággal kell fogadnunk Európának a részvétét, a mikor hangos zokogással elsíratja a spanyol forrongás áldozatait és épp oly gyanúval kell fogadnunk azt is, a mikor ez a vénhedt földdarab bosszút sürget és halált kiabál a »spanyol zsarnokok« fejére. Mert az egész csak képmutatás. Európa remeg attól a gondolattól, hogy azok az úgynevezett zsarnokok valóban porbahulljanak. Európa sok-sok milliárdnyi aranyának a sorsa van odakapcsolódva a mai spanyol rendszerhez, a mely, ha elbuknék, csakugyan óriási, de most már őszinte zokogást támasztana a francia, a német s az angol keblekben. A míg csak spanyol vér megy veszendőbe, addig nem kell félni Európa fölzúdulásától. Addig csak Muley Hafid kap diplomatiái jegyzékeket az európai hatalmasságoktól, a miért Bu-Hamárát, a trónja ellen törő rogit megölette. Ellenben fenyegetse csak a legkisebb veszedelem Európa millióit, a miért Spanyolország kamat fejében odaad mindent, a mit a föld színén, a föld alatt s a tengerek mélyén termel és talál: majd akkor tud reácsapni Európa a maga vasöklével a spanyol hatalmasságok kapujára, hogy tudomásukra adja: elég volt. A míg az egymás életével, országotok jövőjével játszottatok: szemet hunytunk. De a garasainkat nem engedjük. így véljük körülbelül jellemezhetni Európa álláspontját ez ügyben.

És éppen úgy nem vehetjük komolyan Délamerika fölháborodását sem. A délamerikai spanyol köztársaságok – a mint híre járt – bojkottálni szándékoztak a spanyol hajókat, a spanyol portékát. Az országok hipokrizisének a leghihetet-

lenebb példája ez. Délamerikában aratás idején évről-évre beállítanak Buenos-Ayres kikötőjébe a spanyol hajók. Egyik a másik után. Argentína népe, a bankárok, a kormára egyformán lázas izgatottsággal várják ezeket a spanyol hajókat. Jönnek-e és hozzák-e azt az árúczikket, a melyet hiába várnának akár Angliától, akár Francia-, akár Németországtól; a legértékesebb, de egyúttal legolcsóbb árúczikket: a lélekző, eleven embert. Ezt a portékát Spanyolország szállítja Délamerikának. S ezt akarná bojkottálni Argentína? Az az Argentína, a melynek mérhetetlen pampaszán a nyári negyven, ötven fokos melegben spanyol páriák gyűjtik kérébe az ezer milliókat érő gabonát, a mi lábom maradna s elrothadna, ha azok a spanyol hajók egyszer csakugyan elmaradnának.

Mi magyarok, önmagunkat a népek óceánjában álló magányos szigetnek nevezzük. Ez a hasonlat tökéletesen reállik Spanyolországra is. A nyelve a római nyelvek közül való, de ez nem jelenti a lelki, a vérségi rokonságot is egyúttal. A spanyol nemzet múltja néprajzi szempontból még nincs teljes bizonyossággal földerítve. Csupán annyi kétségtelen, hogy ama legősibb kortól fogva, a melyről már van némi történelmi tudásunk, a hány hatalmas nép Európában és Afrikában keletkezett, a hány pusztító néphorda végigzúdult Európán: az látogatásával, dúlásával okvetlenül megtisztelte az ibériai félszigetet is. Előbb mindegyik elpusztította az előtte ott járt nép uralmának a nyomait s azután reáütötte az ország képére a saját jellemének a pecsétjét. Egymást váltották föl a phöníciai, a karthágói hadseregek és kufárok. A punok innen indultak római hadjárataikra, a római légiók innen mérték a végső csapást Karthago világhatalmi törekvéseire. Hispánia római provinciává lett, a rengeteg számú római katonaság elterjesztette a római köznép nyelvét s ez az a rokonság, a mely a spanyolokat a többi latin nyelvű néphez fűzi. De mennyire eltörlődött idők során a római bélyeg, a római hatás! Jöttek az ó-svéd germán hordák, keresztül a Pireneusokon, majd a vandálok, alánok, gótok. És végezetül jöttek az arabok, a hetedik század végén és urai maradtak Spanyolországnak csaknem nyolczszáz teljes éven keresztül. A mai spanyol nyelvben kimutathatóan kétezer arab szó van. Mennyi lehet tehát az arab vér a mai spanyol nép ereiben! Ezt a kérdést Spanyolországban fölvetni egyenlő

volna a legnagyobb sértéssel. De kétségtelen, hogy nem a húsból és vérből való ember sértődne meg az arab rokonság vádjára, hanem csak az úgynevezett erkölcsi, keresztényi érzés, a mely utálná a mohamedán afrikait, ha az testben és formákban a legszebb és legtökéletesebb volna is. Mindenesetre, a túlzás veszedelme nélkül elmondható, hogy jellem dolgában Spanyolország népe sokkal közelebb rokonságot mutat Marokkó megfélemlített és európai értelemben vett állam alakítására képtelen arab lakóival, semmint azokkal, a kiket az általános fölfogás a spanyol nép egyenes testvéreinek tart: a francziákkal és az olaszokkal. S innen van, hogy a míg például az olaszok és francziák elég jól megférnek egymással, viszont a spanyolok és francziák, vagy spanyolok és olaszok között soha jelentősebb vonzódás nem keletkezett.

S ezt az egyedülvalóságot, ezt a rokonalanságot mindenkor érezte és érzi ma is a spanyol nép. Mintha csak egy európai kínai nemzetet alkotna, valósággal elzárta és elzárja magát ma is minden európai szellemi áramlattól. A pireneusi hegység nemcsak két különböző ország, hanem valósággal két különböző világrész között alkotja az elválasztó határt. A múltjára, a nemzeti nagyságára elképzeltetlenül büszke spanyol nép, amikor látta, hogy végképpen el kell hagynia azt a világuralmi posztit, amelyet évszázadokon keresztül elfoglalva tartott: igazi hidalgó büszkeséggel végképpen visszavonult a nemzetek színpadáról. Elzártkózott a világtól, physikailag, szellemileg egyaránt. Vasúti hálózata minden okosság ellenére, a helyett, hogy a külföld felé gravitálna, céltalanul és az egész ország jóvátételére kárára, ott centralódik Madridban, ennek a nemes és szép országnak a szép, de nemtelen fővárosában. Aki ránéz Spanyolország vasúti térképére, akaratlanul is arra a gondolatra jut, hogy Madrid egy óriási polyp, amelynek a mindenfelé szétágazó vasúti sínek a hatalmas, ragadozó karjai, amikkel elzsákmányolja és magához vonzza az egész ország termő erejét, éltető nedveit, utolsó falatját. Akik annak idején megalkották a spanyol vasutak terveit, valóságos nemzetgyilkosságot követtek: el. Az első, a legirtózatosabb bűnük az volt, hogy a vasúti vágányokat szélesebbre építették, mint az Európa egyéb országaiban szokás és ezzel a közvetlen, az életerős nemzetközi forgalom lehetőségét

tönkretették. A spanyol vasúti kocsik nem gurulhatnak idegen ország sínein s ennél fogva mindent, ami Spanyolországból külföldre megy, a határon át kell rakni. Ez még azoknál az árucikkeknél is nagy baj, amely árucikkeknek jelentős belső értékük van, mint példáulnak okáért az olajbogyó, a selyemfonál, a mazsola s a nemesfajú szőlők esetében. Elvégre aratás vagy szüret után mindenki eladni akar s az ily esetekben összehalmozódó óriási árutömeg – ha már maga tönkre nem megy is – de mindenesetre veszít az árából. Halálos csapás azonban a vágányoknak ez a különböző rendszere példáulnak okáért a széntermelés, avagy a vasércz-bányászat esetében. Két olyan termelő-ág, amely Spanyolországnak óriási jövedelmet hozhatna. Azonban a szénnek is, a vasércznek is a belső értéke olyan csekély, hogy nem bírja meg a körülményes szállítással kapcsolatos kiadásokat. Mikorra Francia-, vagy Németország ipari góczpontjain megjelenhetnék, már nem bírná a belga s az angol versenyt. Ezt a vétküket azzal mentik és magyarázzák a spanyol intéző körök, hogy annakidején azért építették szélesebbre a szokottnál a spanyol vasutak vágányait, mert ezzel elejét akarták venni egy esetleges francia katonai megrohanásnak. Gyöngé mentség, mert a történelem folyamán eléggé kitűnt már, hogy a természet nem tud akkora gátakat emelni, amelyeken a Hannibálok és Napóleonok féktelen hódítóvágya keresztül ne törne. Gyöngé mentség, de mentség. Megbocsátani nem lehet az elkövetett bűnt, de megérteni esetleg lehet.

Azonban nézzünk körül magában Spanyolországban. Ott talán becsületesen, okosan s az ország népének a javára építették a vasutakat? Korántsem. Valamennyi sin Madridban fut össze, mintha az volna az ország szíve, mintha onnan áramlanék szét az erekbe az életet adó vér. Ez olyan arculütése a logikának a kormányzó becsületeségnek, olyan gáncsvetés az ország fejlődő képessége számára, ami egymaga igazolná – ha egyéb bajok nem volnának, is – Spanyolország állandó, elkeseredett forrongását. Mert arról van szó, hogy spanyol földön nagyobb utat megtenni nem lehet anélkül, hogy az ember Madridot ne érintené. Az örök városról szól az a szállóige, hogy minden út Rómába vezet. Ez azonban nem igaz. Viszont Hispániában igaz, hogy

minden út Madridba visz. Olaszországban rengeteg azoknak a száma, még a művelt, sőt jómódú társadalmi osztályok tagjai sorában is, akik Rómát holtukig meg nem ismerik. Viszont Spanyolországban alig van ember, aki – ha már a maga szülőfalujából vagy városából kitette a lábát – Madridot elkerülte volna, Barcelonában maiglan is úgy emlegetik azt a sínpárt, amely a katalón fővárost a kasztíliai fővárossal összeköti, mint a legnagyobb csapást, amely a katalón népet érthette. Szerintök, ami könnyelműség, fényűzés, hivalkodás, társadalmi baj és politikai fölfordulás újabban úrrá lett Katalóniában, azt mind Madridból hozta a vasút.

Tudni kell, hogy Madrid Spanyolország gazdasági életében az elképzelhető legjelentéktelenebb szerepet játsza. Nincsen egy valamire való ipartelepe, egy nagyobb gyára, hacsak a gyáripár körébe nem sorozzuk a könnyű és frivol zárzuélák, a húsz-harmincz perczig tartó apró operettek termelését, amikkel Madridból árasztják el egész Spanyolországot. A kék, homoksivatagszerű Kasztília közepén, négy-ötszáz kilométernyire a legközelebb eső tengeri kikötőktől, természetes helyzeténél fogva nemcsak székhelye, de még jelentősebb városa sem lehetne Madrid Spanyolorzágnak. Kétségtelen, hogy az az álmodozó lelkű, nyilván mistikum felé hajló hajdankori fejedelem, aki itt ütötte föl először a királyi sátrát, éppen azért vonzódott ehhez a vidékhez, mert kietlen volt, természetes gazdagságok nélkül való, aminél fogva azután remélhette, hogy a zsákmányra éhes barbár hordák elkerülik majd azt a sivár és legföljebb koplalással biztató vidéket. Igazi, nagy fővárossá a XV. században lett Madrid, akkor azonban még nem voltak olyan kirívóak természetes fogyatkozásai. Akkor indult meg Spanyolország felé az újonnan felfedezett világ-részből az az aranyfolyam, amelyhez foghatót sem azelőtt, sem azóta néphódítók s rabszolgatartók összeharácsolni képesek nem voltak. Mai értékebecslés szerint ötvennégyezer milliót ért az az aranytömeg, amelyet gályaszámra hordottak Hispániába az amerikai conquistádorok 1500-tól 1700-ig. Meggondolva azonban, hogy akkor a pénznek hasonlíthatatlanul nagyobb értéke volt, mint ma, érthető tehát, hogy ez a lávaszerű aranyzuhatag tébolyodott gyönyörűséggel töltötte el egész Spanyolországot, ahol ettől fogva megszűnt a

tisztes munkának, a szerény életmódnak a becsülete. Az arabokat, akik közömbösekk maradtak, végképpen kiűzték az arannyal jól tartott spanyol csapatok s ezzel eltűnt Hispánia földjéről a tökéletesség fokáig emelkedett mór ipar és földművelés. A feljűk hűmpűlygű s természetes optimismussal kifogyhatatlannak tartott aranyfolyam láttára sutba dobták a kenyeret adű szerszámokat, ellenben megépítették Sevilleban a *Torre del Oro*-t, ahová az új világ kincseit összehordották, mint manapság egybehordják a magtárakba a gabonát. Ez időben határozta el a sevillei káptalan, hogy új székesegyházatot emel. Vajjon isten nagyobb dicsűségére? Oh nem! A káptalan az alapű letevésakor őszintén kijelentette, sűt írásba is foglalta: Olyan templom építéséhez fogunk, amelynek láttára az utűkor föl fog kiáltani, hogy akik ezt építeni kezdték, okvetetlenűl – bolondok voltak. Ez időtűjt igen természetesen, Madrid is egyűtt úszott még az árral. Elvégre, akkor egy város sem dolgozott s ilyenformán Madrid is kitűnűően beleillett az általanos hangulatba. Jűformán nem is volt egyéb tennivalűja Spanyolország népének – nem számítva a külsű országokkal való örűkűs háborűkat – mint hogy hajűkat építsen, pilűtűtűket és matrűzűtűket neveljen, akik két-három amerikai út után mint jűműdű polgárok végképp otthon telepedhettek. Kiirtották csaknem az ősszes erdűsűgeket, hogy legyen mibűl hajűt építeni s állítűlag ez is egyik oka Kasztília terméketlensűgének. Annyi bizonyos, hogy Madrid mellett az Escoriált annak idején még sűrű erdűség kűzepén építették, manapság pedig az egűsz csak egy pusztta, sivár gránitkolossus.

Lassanként azonban kiapadtak az aranyforrások; az amerikai gyarmatok lűzongani kezdték s hova-tovább már az anyaországnak kerültek pénzűbe és vérébe, ahelyett, hogy továbbra is a fejűs tehenek szerepét jűtsűtűtűk volna. Végre azután sorra el is szakadtak Spanyolországtűl. Elűszűr a dél-amerikai országok, Csile, Argentina, Peru, Bolívia, azután lassanként Kuba, a Fűlűp-szigetek, a Karolinák, mígnem egyszerre csak azon vette magát észre Spanyolország, hogy magára maradt, mint az ősnemes sarjadék, aki elpazarolta minden örűksűgét és dolgozni kénytelen, dolgozni azonban nem tud. A henyélésben, az örűkűs és túlságűs élvezetekben elerűtlenedett, sűt elfajult spanyol nép márűl-hűnapra kénytelen

volt újra megfogni az eke szarvát, ám nem volt még – ekéje sem. Házi szerszámaikat megette a rozsdá, földjei elvadultak, elfelejtette még azt is, mikor jobb vetni, mikor kell aratni s ezenközben – éhezett. Akikben amolyan patkánytermészet lakott, azok elmenekültek az összeomlás elől. A XVI. század kezdetét még tíz millió lakossal köszöntötte Spanyolország, a XVIII. század elején azonban már csak hat millió ember élt a hatalmas félszigeten. Azok is, akik otthon maradtak, akik a ragyogó, szinte álomszerű korszak után hirtelen arra ébredtek, hogy nincs kenyérük, hogy a szó igaz értelmében éheznek, azok is, ahelyett, hogy vállvetve az ország egyetemes boldogulására törekedtek volna: szembe fordultak egymással, ádáz gyűlölettel kölcsönösen egymásban látták a balsors okát s az egyszéri magyar paraszt módjára, ők is, amit a jégverés még meghagyott a termésből, elvakult dühökben a tulajdon kezükkel verték pocsékká. Az arany varázsa egy táborba terelte a spanyol *nemzetiségeket*, amíg a zsákmányolás tartott, addig édes barátság fűzte össze a különben heterogén elemeket – ám a nyomorúsággal együtt beköszöntött hozzájuk a visszavonás, az egymással szemben való engesztelhetetlen gyűlölet is. Újból elemeire bomlott Spanyolország és világossá lett, hogy a félszigetet nem egy nagy, erős nemzet, egy egységes nyelvű és közös célokért küzdő nép lakja, hanem több apró, különböző nyelvű és különböző jellemű néptörzsek, amely egy újabb Amerika fölfedezése és egy újabb aranyáradat nélkül soha többé szerves egésszé tömörülni nem fog. S ezzel megérintettük Spanyolorzágnak azt az ősi és soha be nem hegedő sebét, amelynek gyötrelmeitől állandóan vonaglik s a sír szélén jár Hispánia nemzeti élete immár több mint kétszáz esztendő óta.

Mert igen nagy tévedés volna azt hinni, hogy a spanyol nép akár a faj, akár a nyelv nézőpontjából egységes. Igaz, egész Spanyolországban értik és beszélnek a spanyol nyelvet, de ez részint a célszerűség, részint a kényszerűség eredménye. Spanyol nyelv voltaképpen nincs is hanem van az úgynevezett kasztíliai spanyol nyelvjárás. Velem gyakran megtörtént a következő jellemző apróság. Spanyol embereket, akikkel először beszéltem, megkérdeztem:

– Habla usted espanol? (Beszél ön spanyolul?) Amire

csodálkozva, tágranyitott szemmel adta meg a feleletet az illető, szintén kérdés formájában:

– El *castellano*, quiere decir usted. Es verdad? (A kasztíliai nyelvet kérdezi, nemde?)

Éppen úgy, amint spanyol nyelv, azonképpen spanyol ember sincs Hispánia fiai számára. Valahányszor kasztíliai embertől az kérdeztem: Es usted espanol? Spanyol ember ön? Feleletül azt kaptam: Yo soy castellano! Kasztíliai vagyok. És hasonló módon, ha egy katalántól kérdezzük, spanyol-e azt feleli: nem! Yo soy catalan. A baszk tartomány szülötte azt válaszolja, Yo soy vasco! Az aragon: Yo soy aragonés. És ez nem ethnographiai tudatlanság, sem pedig amolyan Don Quijote-szerű büszkeség Spanyolország fiai részéről. Tudományos igazság, hogy például katalánok, kasztíliaiak, baszkok és gallegok között élesen elhatárolt faji és nyelvi különbségek vannak. Igen is, van egy katalán nyelv, amelyet Madridban nem értenek. Van katalán irodalom, amelyet spanyolra lehet és szokás lefordítani. Van egy baszk, amelynek ismét semmi rokonsága nincs a kasztíliai nyelvvel, de meg a katalán nyelvvel sem. Sőt egészen valószínű, hogy az erőstermetű, kékszemű, fehérarcú baszk nép teljesen más törzsből való, mint például a kasztíliai. Hasonlat kedvéért megemlíthetem, hogy a kasztíliai, vagyis spanyol nyelv, meg a katalán és baszk nyelvek között sokkal jelentősebb a különbség, mint például a szláv nyelvcsalád cseh, horvát, bolgár s egyéb nyelvei között. De ezzel még nem adtuk teljes képét Spanyolország nyelvi tagoltságának. Ott van a két millió gallego, az ország északnyugati részén, a félsziget legszegényebb, legnyomorultabb, legtudatlanabb része, amelyet a büszke madridi egyszerűen csak a *los miser os*, a nyomorúságos jelzője alá foglal – s amelynek szintén saját nyelve van, inkább hasonló a portugálhoz, semmint a spanyol nyelvhez. Aki ismerni akarja az ókori páriák szörnyűséges helyzetét s a modern, be nem vallott, de valóságos rabszolgaságot, annak elegendő bejárnia a spanyol-galiciai tartományt. Két milliónál több paraszt él ott olyanformán, hogy nem ismeri a tulajdon fogalmát. Földbirtoka körülbelül egynek sincs, háza is kevésnek. Az egész föld s a községek házainak óriási része egy-egy nagybirtokos kezében van, aki kimondhatatlan zsarnok-

sággal szipolyozza és gyötri a szegény gallego népet, amely immár tagadhatatlanul nagyon elkorcsosodott, legalább is szellemi nézőpontból. A gallegóknak alig néhány százaléka tud írni, olvasni s bizony már-már csakugyan reájuk illik az a véres szatíra, amit velük szemben a madridiak gyakorolnak. Egy spanyol úriember ismerősöm, akinek vendége voltam, ebédnél, az ügyetlenül fölszolgáló gallego inas előtt hozzám fordult:

– Sabe usted, señor – kérdezte tőlem – cual es el animal lom as parecido al hombre? (Tudja, uram, melyik állat hasonlít leginkább az emberre?) Én gyanútlanul és szilárd meggyőződéssel válaszoltam:

– Tudom, uram. A majom.

– Téved – felelte spanyol barátom. – Az az állat a gallego. . . Még nekem is fáj ez a durva éle, azonban nem tagadhatom, hogy van benne legalább is annyi igazság, amennyi – tréfa.

A nagy vagyoni összeomlás után, amely egyformán sújtotta az ibériai félsziget minden részét és minden néptörredékét, különböző energiával és különböző lehetőségekkel fogtak a regeneráláshoz az egyes országrészek. A Földközi-tenger mentén elhúzó Katalónia, Valencia kedvező földrajzi helyzetüknél fogva csakhamar talpra állottak. Murcia, Andalúzia s az Estremadura részben szintén tengerparti fekvésüknél, részint egyéb a természet nyújtotta képességeiknél fogva szintén elviaskodtak valahogy. Ám a félsziget belső részein elterülő tartományok, mint a két Kasztília, Navarra, meg Aragónia, amelyek javarészt alig megtermékenyíthető, vagy egyáltalában terméketlen földekkel vannak megverve: ezek a hatalmas tartományok – bátran elmondható - manapság halálos dermedtségben élnek. Minden ipart és kereskedelmet a katalánok ragadtak magukhoz, akik szívós, vasakarátú emberek s akiket Spanyolország zsidóságának neveznek, mivel tudvalévően Hispániában négy-ötszáz valószínű zsidónál több nem él. A földművelés leginkább szintén csak a tenger mentén virágzik, ahol az arabok annak idején létrehozták az úgynevezett *huerta* gazdálkodást, a kert-, vagy belterjes rendszert, amelynekja tradíciói szerint virágzó földművelést űznek a mai spanyolok is. A többi tartományok

azonban mostoha, homokos földjükön csak keserves, veritékes munka árán adnak aratást, az ilyen munkához azonban honnan értene az elpusztult kasztíliai, aki a kardforgatásnál és gitárpengetésnél egyébhez soha nem is értett, de érteni nem is akar ma sem. A küzdelmes évszázadokban nyilvánult meg legszembeötlőbben a különböző országrészek népeinek egymástól elütő faji sajátossága: az északon élő aszturiaiak, akik leginkább mentesek maradtak az arab vérkereszteződéstől, hegyeik kincseiből, meg tengerük halaiból szegény, de tisztas életmódot szereztek maguknak. A baszkok makacs, sziklás földeiket kimondhatatlan munka és küzködés árán egy óriási, virágzó kertté varázsolták. A katalánok lázasan tanultak, a modern ipart, a technika csodáit ők vitték el és gyökerez-tették meg Spanyolországban.

A két Kasztília és velük együtt Madrid azonban igen szomorúan jártak. Ipar, kereskedelem, földművelés sohasem virágzott a földjükön, de ha nem arathattak kaszával, arathattak legalább a karddal. Most már az az idő is elmúlt. A nagy armada elpusztulása, a tráfalgari ütközet, az Olaszországból való kitakarodás óta a spanyol fegyvereket máinem kísérte sem a szerencse, sem a dicsőség. A világhatalmasságból szerény, nagyon szerény ország lett, amelynek le kellett mondania arról, hogy ott arasson, ahol más vetett s ott szedjen gyümölcsöt, ahol fákat nem ültetett. S ennek a különben természetes körülménynek a fölismerése után kezdte meg a két Kasztília, de legfőképpen Madrid az ország egyéb részeivel szemben azt a kalóz kormányzást, amely létrehozta és életben tartja a félszigeten dülő lázas, forrongó anarchikus helyzetet. Madrid, meg Kasztília, meg a feudális nemesek rengeteg tábora megmaradtak régi elveik, költséges örömeik, henye életmódjuk mellett, azzal a különbséggel, hogy amit azelőtt idegen világrészekben az őslakóktól raboltak el, azt most odahaza, a saját országukban, a saját honfitársaiktól ragadták el, nem fegyverrel, bár olykor, például a karlista háborúban fegyverrel is, hanem furfangosan megalkotott törvények s vértelen, de a kard élénél nem kevésbé veszedelmes eszközök útján. Kasztíliából kerültek ki a politikusok, a senatorok, a ministerek, a clerus főbb tagjai, ami csak természetes, hiszen Madrid közel ötszáz éve gyűjtő-

pontja az ország nemcsak politikai, de szellemi életének is. S nyilvánvaló, hogy a Madridban született, ott felnőtt, ott boldoguló politikusnak első és legfőbb gondja az, hogy éppen ez a nagy és gyönyörű város fejlődjék, amely városban a kasztíliai efféle újabb Rómát lát, a műveltség, a tudomány, a művészetek, a politika és nem utolsósorban az élvezetek, a gyönyörúségek afféle tökéletes gyűjtőtelepét látja, amelynek föntartásáért érdemes föláldozni egy műveletlen s ámbár keresztény, de mindazonáltal félig barbár országot, az igavonó Hispániát. Hiszen elvégre – mondják – Madrid nem tehet arról, hogy odaépítették, ahol van; arról sem tehet, hogy a vidéke terméketlen; hogy az ivóvizét is kilenczven kilométernyiről kell megszereznie. Rómát is mocsaras, nyomorult föld vette körül, amelynek pestist és sárgalázat lehelt ki a rothadó, ingovánj-os talaja. Aki ott egy lehelletnyi tiszta levegőt akart, annak legalább is Anzioig kellett elmennie, vagy föl a szabin hegyek közé.

Azt mondhatnók, hogy a kasztíliai, mint kasztíliai, érthetően, logikusan, sőt helyesen cselekszik; ám ha Kasztíliát is csupán Spanyolország egy részének, a többinél semmivel sem különb részének nézzük, amint hogy kell is annak néznünk: akkor lehetetlen észre nem vennünk, hogy amit csinál, az nem egyéb közönséges szipolyozásnál, sőt rablásnál, amit csupán az ökológus hatalmával magyarázhat. Szükséges volt ez a gazdaságtörténeti visszapillantás, hogy érthető legyen Madrid helyzete, amely egy világbirodalom fővárosának minden fényét és pompáját mutatja, szemben egy kiuzsorázott, nyomorult országgal, amely a száraz kenyérré váló jólakást már ünnepnapnak tartaná. S ezzel eljutottam ahhoz a ponthoz, amikor megszólaltathatok egy-két beszédes számot s egyben, a gazdasági okok föltárása után reátérhetek a politikai és társadalmi elfajulások vázolására, amely elfajulások Spanyolország züllött és veszedelmesen, szinte orvosolhatatlanul súlyos bonyodalmaikhoz vezettek.

Magyarország, amely a lakosság számát nézve, körülbelül egyenlő Spanyolországgal, 1890-ben kikerekített összegben kilenczven milliót fizetett ki az államadósság kamatai fejében. Ugyanabban az évben Spanyolország 283 milliót fizetett ki erre a célra, tehát több mint háromszorosát a mi

terheinknek. Ez az összeg nem is egészen tíz év alatt már 324 millióra növekedett, s az 1908. évben eljutott a 404 milliót meghaladó hihetetlen összegig, holott például Magyarország ebben az évben csupán 199 milliót irányzott elő erre a célra. Bővebb magyarázat nélkül is szembeötlő Spanyolország végzetes pénzügyi helyzete, de mintegy illusztrációképpen megemlítem, hogy Anglia ugyanabban az évben 528 milliót fizetett adósságai után, tehát mindössze 124 millióval többet; fejenként 12 frankot, míg a spanyolok fejenként 21 frankot fizettek. Figyelembe véve Angolország mérhetetlen gazdagságát, valóban megdöbbentő az aránytalanság. Tíz évvel ezelőtt Spanyolország nyugdíjak fejében ötvennyolcz milliót fizetett ki s a kétannyi lakosságú Franciaország mindössze 77 milliót, vagyis csupán tizenkilencz millióval többet. A hadsereg 170 millióba került, az adókezelés pedig 28 millióba, holott az egész bevétel abban az évben 841 millió volt. Százalékokban így fest a kimutatás: Az egész budget 40%-a államadósság kamataira és törlesztésére kell; további 20% hadi célokra; 10% nyugdíj és adókezelés; 7% az igazságszolgáltatásra fogy el. Ez összesen 77%, ami valójában és nagyrészt meddő kiadásnak mondható, a meddőséget a gazdasági fejlődés nézőpontjából fogva föl. A fönmaradó 23%-ból, amely mintegy 200 millió, kellene fedezni mindazt a költséget, amely az elmaradhatatlanul szükséges dolgokra volna fordítandó. Az oktatás ügye, a közbiztonság, a közegészségügy, az elmaradhatatlan beruházások mind kellene, hogy abból a 200 millióból teljenek, végezetül említve csupán a hihetetlenül nagy bürokratitát, amely maga könnyen fölemészténé azt a különböző étvágyakhoz mérten vajmi nyomorúságos 200 milliót. Ilyenformán éppenséggel nem csoda, hogy az általános műveltség rendkívüli alacsony fokon van Spanyolországban. Hivatalosan is bevallanak körülbelül ötven százalék analfabétát, ez azonban a spanyolok egy szemérmes és érthető csalása. Közelebb jár az igazsághoz, ha mintegy 70%-ra tesszük az írástudatlan spanyolok számát. Papiroson mintegy harminczötezer népiskolája van Spanyolorzágnak, ami valóban fényes helyzet lenne, ha igaz lenne. De sajnos, nem igaz. Ez iskolák igen nagy része csak ürügy arra, hogy a különböző vidékeken afféle oktató szerzetesrendeket lehessen elhelyezni,

amelyek szerzetesrendek ugyan, de egyáltalában nem foglalkoznak oktatással. Már a középiskolai oktatásnál kevésbé alkalmazhatnak szemfényvesztést és hamis adatokat a spanyol kormányok. Az igazság pedig – szomorú. Állami középiskola csupán 63 van, ezzel szemben van 48 a papok kezében s azonfelül 59 papi seminarium, vagyis összesen 107, tehát 44-gyel több, mint az állami középiskola. Itt említhetjük meg, hogy a spanyol clerus ma körülbelül így alakul: van 9 érsek, 54 püspök, 33.000 pap, tízezer apáca s azonfelül bizonytalan számú szerzetes. Ez hivatalosan úgy 44.000 egyházi személyt adná, de a valóságban sokkal több, meggondolva, hogy a Franciaországból kiűzött szerzetesek közül igen sokan telepedtek meg Spanyolországban. A papok száma mostan hasonlíthatatlanul kevesebb, mint csak hetven évvel ezelőtt is volt, amikor 175.000-nél többen viselték az egyház köntösét Hispániában. De viszont a papság táborá ma is két és félszer akkora Spanyolországban, mint például nálunk, holott hiányosságról ezen a téren mi sem panaszkodhatunk. Igen nagy tévedés volna azonban azt hinni, hogy a papság a száma miatt okoz manapság bajt Spanyolországban. Elvégre egy közel húszmilliónyi nemzet kell, hogy megküzdjen tudjon egy 40-50.000 főből álló bármily hatalmas érdekkörrel.

Hanem igenis másutt, mélyebben rejlik a magva a spanyol clerikalizmus kérdésének. Általános szállóige mindenütt az egész világon, ahol lapokat, még pedig különböző pártállású lapokat adnak az olvasók kezébe, hogy Spanyolország romlását a papság idézi elő. Az egyházellenes lapok szerint a spanyol clerus egy hatalmas, pompásan fegyelmezett testület, amely markában tartja a spanyol kormányt, a gyöngé, fiatal spanyol királyt, magát a katonaságot is. Következésképpen minden baj, minden forrongás egyszerűen az úgynevezett »fekete csuhások« számlájára írandó. Ezzel szemben a világsajtó katolikus orgánumai épp oly hárczias szenvedelmességgel védik a spanyol clerust, mint ahogyan ezt az ellenfelek támadják. E másik szélsőség szerint a spanyol papság semmiről sem tehet, ártatlan mindenben, szóval: nyugodt lélekkel moshatja a kezét. Mind a két álláspont hamis. A helyzet ma a következő:

Nem a papság tartja a kezében a spanyol kormányokat, hanem a spanyol kormányok egyik leghatalmasabb ütőkártyája a spanyol katolikus egyház. A spanyol clerusnak a vétké éppen abban rejlik, hogy odaadja magát eszközül a mindenkori kormányoknak oly célok elérésére, melyeket azok a világi hatalom eszközeivel, katonasággal, törvényekkel elérni nem tudnának. Spanyolország kormányai, amelyek tisztára kasztíliai és madridi politikát űznek, egy hatalmas érdekháló szöttek és vetettek ki az egész országra s eme hálózatnak a legfőbb erői a papok, akik egy minden politikai és gazdasági kérdésen fölülálló erővel, a hit erejével terelik egy táborba, egy jámbor és szelíd táborba Spanyolország egyébként annyifelé húzó és másként meg nem szelídíthető néptöredékeit. S a spanyol papság, ha csak önmagát megsemmisíteni, vagy a népet egy destruktív forradalomba belekergetni nem akarja: kénytelen eltűnni és támogatni a spanyol kormányok perfid politikáját. A spanyol pap ma vagy a spanyol kormányok engedelmes eszköze, vagy nincs más lehetősége, minthogy a nép élére álljon s azt forradalomba vezesse a mai spanyol uralmi rendszer ellen. Az elmúlt korszakok beigazolták, hogy Madrid nem ismer kíméletet semmiféle irányban. Amikor az ország pénzügyei a múlt század folyamán túlságosan megromlottak: egyszerűen elkobozta a papság vagyonát s az első nagy katolikus állam, amely ezt megcselekedte, éppen Spanyolország volt. S bármily híres is a spanyol bigotéria, mégis Hispánia volt az az ország, amely másodíknak sietett törvénybe iktatni a polgári házasságot. Ez a két példa is eléggé bizonyítja, hogy a papság nem olyan dédelgetett szervezet Spanyolhonban, amint azt a külföldön gondolják.

De viszont az a körülmény, hogy csupán eszköz, nem menti a legkevesébbé sem a spanyol clerus nagy nagy bűneit, Kétségtelen, hogy a tulajdon existenciája forog kockán, mert ha a nép mellé szegődik, a kormány zúzza össze, ha pedig a kormánynyal tart, akkor az egész országon elhatalmasodó anarchia végül őt, a clerust is elsodorja: kétségtelen, hogy jobbról is, balról is követetlen veszedelem fenyegeti, mindazonáltal erkölcsösebb és talán okosabb is volna, ha a spanyol papság nem folytatná tovább azt a szemfényvesztő játékot,

amely a clerust ijesztő hatalomnak mutatja, holott bizony inkább a hatalom ijedt eszköze. Érdekes most már megtudnunk, mikép érték el a spanyol kormányok azt, hogy a saját bűneikért a felelősséget is, az ódiomot is oly ügyesen reáharították a papság vállaira. A magyarázat igen egyszerű. Spanyolország törvényei szerint a népoktatás ügye az egyes tartományok belső autonóm hatalmi körébe tartozik. Ennek a törvénynek, amelyet a haladottabb elemek csak hosszas parlamenti harcz után engedtek megszavazni, kettős a rendeltetése a spanyol állam szempontjából: először is meglehetősen nagy anyagi tehertől szabadítja meg a budget-t, másodszorban pedig így a kormány átjátszhatta a papság kezére az egész népoktatást, a nélkül – és ez a Mefisztószerű boszorkányság – hogy a spanyol közoktatásügyi törvényekre reáolvasson a clerikális irányzat vádját. Mert annak a nyomorult kisközségnek a lakossága, amely a kenyeret is alig tudja megszerezni: igazán képtelen föntartani egy iskolát. Mit cselekszik tehát az ilyen község? Elmegy szépen a senior cura, a plébános úr házába és szépen, igen szépen megkéri a tisztelendő urat, hogy tanítsa ő az apróságokat, vagy gondoskodjék valamiképen a kis nebulók szellemi táplálásáról; S a jó plébános úr gondoskodik is. Nyomban kéznél van egy kispap, esetleg egy szerzetes, aki hajlandó tanítani egy kevés búzáért, kukoriczáért. Következésképen spanyol földön megvan a legclerikálisabb népoktatás és ugyanakkor van igen szép, igen modern, egészen szabad-
elví népoktatás ügyi – törvény.

Az azonban – méltóztassanak elhinni – csak mese, hogy az abc, meg a zsoltárok oktatása elegendő volna arra, hogy a papság úrrá, megdönthetetlen hatalommá váljék Spanyolországban. Hogy valóban hatalom legyen, arra egyéb módot adott a papságnak a spanyol kormányzó hatalom. S ez a dolog ismét pokoli ravaszsággal van kieszelve. Nevezetesen, a katonáskodást illetően két különös törvény van Spanyolországban. Az egyik törvény szerint az az ifjú, akit a sorozó bizottság alkalmasnak talált a szolgálatra; megválthatja magát 1500 pezeta megfizetésével. Utálatos dolog, de végtére is, az élet nem csupa gyönyörűség. Ám van egy másik törvény is, amely szerint nem sorozzák be sem a szerzeteseket,

sem a papi semináriumok végzett növendékeit. Most már rögtön érthető lesz, micsoda szörnyű dilemmában sodródik a szegény spanyol paraszt lelke. A hároméves katonáskodást - természetesen - mindenki szeretné elkerülni. Az egyik mód, a váltságdíj lefizetése, csak a gazdagoknak való. Arról álmodni sem lehet. De igen is, ha a plébános úr olyan kegyes volna, és a fiút bejuttatná a semináriumba, vagy valamelyik kolostorba, csak addig is, amíg a sorozás felhői eloszlanak: az azután gyönyörű módja volna a szabadulásnak. És íme, meg van az egyik materiális, kézzelfogható oka a spanyol pap mindenhatóságának. És nyomban megérthető, mi oknál fogva tódul annyi ember a papi pályára Spanyolországban, holott az a pálya az alsópapság részére nyomorúságnál egyebet nem kínál.

Talán fölösleges is külön reámutatni arra, hogy ez az egész *kegyes katonaszabadítás* csak egy szemérmetlen szemfényvesztés, amelyet a spanyol papság a saját számlájára, de a kormányok hasznára gyakorol. Mert a spanyol államhatalomnak ezzel a törvénnyel egészen különleges céljai vannak. Ez a törvény a legkényelmesebb eszköz arra, hogy az állam a saját polgárait - megrabolja. Főlháborító adat, de valóság, hogy a spanyol kincstár évenként 150,000.000 pezétát zsarol ki a nép zsebéből ezen a címen. Ez a visszaéléseknek olyan óriási tömegére vall, amelynek a láttára lehetetlen észre nem vennünk egy hihetetlenül nagy, maffia-szerű szövetséget, amelynek élén a mindenkori spanyol kormányok állanak, közreműködő tagjai pedig az egész burokrácia, az egész, kasztíliaiakból toborzott államszervezet, sőt maga a spanyol parlament két háza is. Hogy ezt az óriási összeget az ország amúgy is üres zsebéből kipréselhessék, a sorozások alkalmával boldog-boldogtalant alkalmasnak kell nyilvánítani, talán még a sántákat, a púposokat, a vakokat is, föltéve, ha meg tudják fizetni az ezerötszáz pezétát.

Midőn Marokkóval háborúba kezdett a spanyol kormány, az elégedetlenség s a forrongás láttára *pro forma* visszavonták a törvényt, azzal, hogy még ebben az évben érvényben marad, mert a költségvetés egyensúlyát felbillentené az elmaradó százötven millió. Természetes. Jövőre majd ismét meghosszabbítják egy évre. Azután ismét. Hogy med-

dig? Nem sokáig. Elvégre a legjámborabb birka is ágaskodni kezd, ha a gyapjúnyíró olló belevág a húsába. A spanyol nép pedig nem is olyan túlságosan – jámbor. A spanyolok találták ki valamikor és emelték irigyelni való tökéletességre az emberi lélek legrejtettebb titkainak fürkészésére szolgáló eszközt: az *inquisitiót*. Mostan viszont megalkották ennek az ellenkezőjét, a *censurát*, s ép oly remekül tudnak most titkot megőrizni, mint tudtak valamikor titkot – kicsikarni. Ilyenformán esett, hogy a világ máig sem látja tisztán, miért borult lángba Spanyolország a nyár folyamán s miért hágtak épen a Marokkó ellen vívott háború során oly magasra az elégedetlenség hullámai. Egyszerű, de szomorú a magyarázat. Maura kormánya közhírré tette egy tervét, amely a következőben állt: Mindazoknak, akik 1903. óta váltságdíj révén megmenekültek a katonaságtól, pótlásképpen ismét fizetniük kell 500 pezétát, még akkor is, ha az illetők némelyike nem Spanyolországban, hanem külföldön tartózkodik. Ez a zsarolás nem kevesebb mint 300 milliót hozott volna a kormány céljaira, viszont mintegy 600 ezer családnak földülta volna a békéjét, mert a terv szerint azokat akik nem fizettek, nyomban vitték volna a marokkói küzdőterre. A tudatlan, igában nyögő spanyol nép kevéssé fogékony az elvont politikai kérdések iránt; nem tud különösebben föllekesedni sem a köztársaság, sem a királyság eszméjeért: amikor azonban azt látja, hogy hatalmas urai a legsivárabb gonosszággal valóságos fegyvert szögeznek a mellének: akkor a legjámborabb és legtudatlanabb paraszt is megérzi, hogy gyalázatosan bántak vele, hogy az ostobaságára spekuláltak és ettől – érthetően – megvadul. Ez a vakmerő terv volt az újabb spanyol forrongás esetében az a bizonyos classicus vízcsepp, amelytől már kicsordult a pohár.

Nyilvánvaló, hogy ha van Spanyolországban anarchia, úgy ezt egyedül a kormányok s a parlamentek hozták létre, s egyedül ők felelősek a spanyol társadalmat gazdasági és erkölcsi szempontból egyaránt végső veszedelemmel fenyegető bajokért. Bizonyíthatnám ezt számtalan adattal, meggyőző okfejtéssel, de ez a bizonyítás, gondolom fölösleges. Untig bizonyos immár, hogy Spanyolország szegény tudatlan, de nemes élethivatású népe ma a jővérű, szép származású telivér

sorsára jutott, akit hirtelenül nehéz igába fogtak. Nem szokta meg a súlyos munkát, de tudna beletörődni a sorsába. Csak egy kevés jóság kellene, a gyeplő tartói részéről. Csak egy kevés kíméletesség, hogy ne hajszolják a kifulladásig és még azon is túl. Csak egy kevés önmérséklet kellene a korbáccsal való bánásmódban. Csak el kellene hitetni, hogy nem csupán azért húzza az igavonó az igát, hogy a gazdájának legyen miben dőzsölnie, hanem azért, hogy neki, az igavonónak is jusson egy falat. A spanyol kormányzó és politikus urak azonban minderre nem gondolnak. Erőszakkal, millió címen zsarolják a nyomorultakat. Sőt még a millióegyedik módot, a spanyol nép gyéren kínálkozó derűs perczeit is felhasználják egy kis érvágásra. Nagy, nagy ünnep Hispániában a karácsony, a *navidad*. Ennek az egy-két napjára mindenki elüzni iparkodik agyából a gondokat, lelkétől a szomorúságot. S a spanyol kormány erre az áhítatos, zsolozsmás, szent hangulatra, erre a leggyönyörűbb *treuga Dei*-re is reá tette a maga Shylock karmait. Ezen a napon rendezi a nagy sorsjátékot, amelynek *locheria de Navidad* a neve. Szinte mesébe illő, ha azt mondom, hogy ennek a sorshúzásnak a főnyereménye négy millió pezeta; a második nyereménye két millió, a harmadik egy millió és így tovább. Kiszámíthatatlan az az összeg, amelyet ezen a réven présel ki Spanyolország kormánya a szerencsétlen páriáktól. Természetes, hogy kicsiny zsákmányért ilyen óriási csalétket nem alkalmaznak. Ha semmi bűn nem terhelné is a spanyol intéző hatalmak lelkét, ez az egy elég volna, hogy a művelt világ megvetését hívja ki. Akinek említsem, hogy a mióta ezt a karácsonyi sorsolást életbe léptették, azóta teljesen elveszítette vallásos jellegét a kicsiny Jézus ünnepe. Az egész országban halálosan megfeszített idegekkel, kimondhatatlan izgalomban várják a híradást, – nem a betlehemi pásztoroktól, akik legendás dalban elmondanák, milyen szépséges kis gyermek született a nyomorúságos istállóban, – nem ezt, hanem egy másik híradást amely arról szól: kihúzták-e a drága, a kenyér árán vett sorsjegyet. S ha nem! Szegény kicsi Jézus, mit kell neked hallanod ezeken a napokon egész Spanyolországban. Szőke, aureolás fejedre de sok csúnya átkot mondanak ezek a szegény spanyolok, akiknek a rossz urai még azt sem en-

gedik meg, hogy tiszta lélekkel örüljenek a te kicsiny jászolbölcsöd mellett. Íme, így ünneplik meg szent karácsonyt a katolikus Spanyolországban, ahol – amint mondják – a papok az urak.

A kormányzás ilyen elvei és eszközei láttára érthetetlen dolognak tetszik, hogy miképpen nem akad kellő hatalmú és erejű parlamenti párt, amely a Cortes és a senatus porondján izról-porrá zúzná ezt az egész szomorú, bűnös országrontó rendszert. Magyarázatért meglehetősen mélységekbe kell aláereszkednünk. Mindenekelőtt félre kell vetni minden optimismust és kurtán megállapítani, hogy manapság, de már hosszú idő óta, a politika a legerkölcstelenebb mesterség Spanyolországban. Akik erre a pályára lépnek s rajta boldogulni akarnak, mindjárt az elindulás pillanatában keresztút előtt állanak. Az egyik út a kormányzó hatalom felé vezet; akik ezen indulnak el, azokról feltételezni is lehetetlen egyebet, mint azt, hogy a saját javukra akarják kiaknázni mandátumok erejét. Az elmondottak után ez oly nyilvánvaló, hogy fölösleges tovább szót vesztegetni a bizonyításra. A másik út pedig a – forradalom felé vezet. Sok évtizedes tapasztalás szerint a spanyol kormány okulni nem tud, bizonyára okulni nem is akar. Parlamentáris, békés úton a legcsekélyebb eredményt sem lehet elérni. Általában a parlamentáris rendszer oly grotesk képződésű, hogy már külső formájában is nyilvánvalóvá teszi belső értéktelenségét. Magyar fül talán el sem tudja hinni, hogy valaki egyszerre lehessen képviselő és – senator. Hogy egy ember ma törvényt hozhasson a képviselőházban, és holnap ugyanaz az ember szentesítse ugyanazt a törvényt a főrendiházban. Lehetetlen, absurd dolog, ennél fogva Spanyolországban így van. Vagy nemde, az is gyönyörű helyzet, a mikor a senatus tagjainak nagy része activ tábornok, sőt maga a senatus elnöke, *Ancárraga*, szintén – generális. Ez is Spanyolországban divat. És ugyancsak Hispániában a senatus tagjainak a felét a király nevezi ki. Méltóztatnak felfogni, milyen tökéletes egy alkotmányosság ez. Ha a senatus fele, egyetlen ember kivételével ellenzéki volna, annak az egy embernek a révén mindig, és örökké a kormány akarata lenne a megdönthetetlen. Ezek után érthető, hogy Spanyolországban csak két párt képzelhető: kormánypárt és forradalmi párt. S

mivel ez utóbbi párthoz tartozni fölöttébb kényelmetlen, mert igen könnyűszerrel lecsukják, esetleg föbe is lövik az embert – *uti figura docet* – tehát azok a spanyol politikusok, akinek már nem jut hely – bocsánat a trivialitásért – a húsos fazekak mellett, vagy akik ősi ellenzéki kerületben kaptak megbízó levlet: azok sem mennek a koczkázatos, legszélsőbb útra, hanem szépen beállanak műoroszlánoknak. Ez igen előkelő dolog s azonfölül olykor jobban fizetik mint a leghűségesebb mamelukot.

Kétségtelen, hogy a spanyol politikusok táborában is vannak becsületes, nemesen érző, népük sorsát szívükön viselő emberek. Ám eredményes munkát ők sem végezhetnek, részint, mert kevesen vannak, részint pedig mert Spanyolország sorsát ma már nem emberek, hanem az elmúlt századok történelmének következtetéseiről irányítják s bármily aggasztóak, sőt tragikusak ezek a következtetések, Hispánia fiait el nem menekülhetnek előlük. Az apák gazos magvakat vetettek: a fiaknak kell megküzdeniök a burjással. A czéltalanságnak, a bizonyos eredménytelenségnek a tudata okozza, hogy még azok a spanyol politikusok sem fejtenek ki nagyobb mértékű munkásságot, akikben képesség is, hajlandóság is volna az ország becsületes vezetésére. Így amint van, a spanyol parlament egy méhkas-hoz hasonlít, amelyben a herék óriási zümmögéssel pocsékolnak el időt, mások gyűjtötte mézet és – pont. Nincs tovább. Az egyetlen munkájuk az lesz, amikor szertefutnak, ha egyszer – előbb vagy utóbb – közéjük csap a spanyol nép rettenetes ökle.

Ennek a vázlatos, lehetőségig rövidre fogott tanulmánynak a végére értem. A spanyol chaos mélységeit föltárni nem, csupán jelezni volt módomban, de talán ezzel is sikerült némiképpen hozzájárulnom a fogalmak tisztázásához. Csak arról kell még röviden szólnom: mi lesz, vagy legalább is: mi várható a közel jövőben az ibériai félszigeten? Nem akarok próféta lenni, noha egy jogczímem volna hozzá, nevezetesen az, hogy nem a magam országáról akarok jövendőlni. De mindenesetre vannak oly logikus következtetések, amelyek bátran levonhatók. És pedig: rosszabbá a helyzet már nem igen válhat Spanyolországban. A kormányok már

veképpen kimerítették a nép adózó képességét és erejét. Nemcsak a só a gyújtó, a dohány, s a bányák nagy része monopóliuma az államnak, de ma már adót fizet a spanyol nép még a tej után is. Ezen túl azután már nem következhetik rossz. Borát az ország a külföldnek adja el. A spanyol almabort iszik. Vágómarháját Anglia veszi meg, a spanyol ember kenyeret eszik, ünnepen pedig egy-egy juhot, amely már fogyatékosan adja a finom merinoi gyapjút. Birtokot a földműves nép nem szerezhet, a legtöbb, amit elérhet, az, hogy a bérletet a fiú örökli az apjától, amit egyszerűbben jobbágyságnak nevezhetünk. A kivándorlás évről-évre fokozódik s meghaladja a százezer főt. Akik örökre távol maradnak az országtól, azok veszteséget, akik pedig visszatérnek, azok veszedelmet jelentenek Hispániára nézve. Ezek a vándor-
madárhoz hasonló emberek, akik nyáron ideát aratnak, télire pedig Dél-Amerikába vonulnak, ahol viszont akkor van nyár és aratás s akiket *los nombres de las dos cosechas*, a kétszer arató embereknek, vagy *los hombres de las cosechas permanentes*, az állandóan arató embereknek neveznek – visszatérve a szabad, a munkát s a munkást megbecsülő köztársaságokból, Argentínából, Uruguayból, Csileből, az elégedetlenségnek s a kivándorlásnak a legveszedelmesebb terjesztőivé válnak. Az elégedetlenség, a nyomorúság, a lelkek keserősége elérte immár a legfelsőbb fokot. A helyzet már nem rosszabbodhatik, s mivel sem a természet, sem a társadalmak élete a mozdulatlanságot nem ismeri: ha nem rosszabbodhatik okvetetlenül – javulnia kell a helyzetnek. A mód megvan reá. Spanyolország népe alkalmas arra, hogy erős, nagy, sőt hatalmas nemzet váljék belőle. Minden balsors ellenére is, számuk közel jár a húsz millióhoz. Katalóniában, a baszkok földjén, sőt némiképp Asturiában is, van virágzó ipar, van kereskedelem, van fejlődésre alkalmas munkásnép, sőt tőke is akadna az esetleges vállalatokhoz, ha az országot nem fenyegetné állandóan a forradalom. Sajnos, abban kevés a reményesség, hogy az ország a haladás, a boldogulás útjára nagyobb megrázkódtatások nélkül lépjen. Ehhez egy vasakarátú, nagy képzettségű, sőt népszerű uralkodó kellene, aki az ország vezetőivel szemben és azok ellenére is megvédené az országot s ezzel a saját trónját. XIII. Alfonzban nem láthatjuk ezt a

rendkívüli kvalitásos uralkodót, sokkal fiatalabb és sokkal megviseltebb idegzetű, semhogy amolyan kemény öklű fejedelemmé válhatnék. Viszont azonban nem lehetne azt sem mondani, hogy ő akadályos volna a békés, vértelen kibontakozásnak. Amennyire Spanyolországban uralkodó manapság népszerű lehet, annyit Alfonz király is elért. Sőt fiatalsága, szép családi élete egy kevés érzelmi kapcsolatot is teremtett közöttük s népe között. A spanyol nép szemében a fiatalság a legkedvesebb, a házasság a legszentebb valami: bármit diktál is tehát a politikai megfontolás, a spanyol nép vonzódik a fiatal királyhoz, aki résztvesz a szantanderi regattán, födetlen karral, vázonnadrágban ott evezve az ország többi legényével egy sorban. És bátran, szép, komoly bátorsággal elmegy Barcelonába is, ahol pedig – jól tudja – nem egy, nem tíz, még csak nem is száz bomba les az életére. Nem szeretik Alfonz királyt, mert királyt ma spanyol ember nem szerethet. De ha egyszer, csak egyetlen egyszer beigazolja, nem szóval, hanem cselekvéssel, hogy Spanyolország jövődjét ő is a lelkén viseli: az ország is, de a Bourbonok dinastiája is szebb napokat fog látni. Viszont, ha a fiatal király akár tudatosan, akár öntudatlanul belesodródik még egy olyan helyzetbe, amely az elmúlt hetekben annyi izgalmat keltett nemcsak Spanyolországban, hanem az egész világon: akkor a forrongás alig lesz ismét megállítható egy ministerium feláldozásával.

Spanyolország, ha egyszer belezökken a kerékvágásba, megállás nélkül haladhat előre a vagyonosodás s a hatalom útján. Földje nem terméketlen, csak elhanyagolt. Bányái kincsekkel teljesekek, csak kiaknázatlanok. Népe szívesen dolgozik, ha verítéke összes eredményeit el nem ragadják tőle. A föladat egyelőre az volna, hogy kitakarítsák a spanyol politikai élet Augias-istállóját. Utána következnek néhány évtizedes szorgalmas, becsületes munka és Spanyolország, ez a mai koldustelep, a jólét, sőt a gazdagság földjévé változnék. Végül pedig ott várja őket Mexikótól a Tűzföldre egy óriási spanyol néptömeg, amely készörömet vásárolná minden szükségletét Európa és Amerika egyéb nemzetei helyett spanyol testvéreitől, akik létrehozhatnák ilyformán a világ egyik legnagyobb kereskedő- és export-államát. Így lehetne és így volna természetes is.

História magister vitae, tanították az ó-kor bölcsei. A történelem az élet mestere – mondták. Kétes, vagy legjobb esetben is csak féligazság. Mert vagy a történetírás bizonyult rossz oktatónak, vagy az emberiség rossz diáknak: de annyi bizonyos, hogy népek vezetésében, országok kormányzásában nap-nap után annyi hibát és balfogást követnek el királyok és államférfiak egyaránt, hogy az ősi latin mondást immár bátran anachronismusként nézhetjük. Mindazonáltal bölcs dolog megfigyelnünk más nemzetek vergődését, küzdelmeit. Ha már ők nem okultak, legalább szolgáljanak okulásul a mi számunkra, akiknek semennyi lecke elegendő nem lehet.